

آسیب شناسی فعالیت بخش خصوصی در صنعت بذر و نهال کشور

عنایت رضوانی

کارشناس مسئول مؤسسه تحقیقات ثبت و گواهی بذر و نهال

مقدمه

بذر نقش بسیار مهمی در تولید محصول و تامین امنیت غذایی مردم جهان دارد. صنعت بذر و نهال با توجه به گستره تولید و مصرف آن در سراسر دنیا، یکی از صنایع پرمفعت در جهان محسوب می شود. به همین دلیل، شرکت های بزرگ خصوصی و بعضاً چند ملیتی و ترتیبات بین المللی متعددی برای قانونمند کردن تولید و تجارت بذر در دنیا تشکیل شده است. حتی برخی شرکت هایی که در گذشته با اهدافی غیر از تولید بذر تشکیل شده بود و ده ها سال فعالیت کرده بودند، به دلیل پر سود بودن این صنعت، به اصلاح و تولید بذر روی آوردند. ایجاد و الزام رعایت قوانین مربوط به رعایت مالکیت فکری و حمایت از حقوق به نژادگر، امنیت سرمایه گذاری را در این صنعت بالا برده است. وضع قواعد و مقررات بین المللی، تضمین کننده این حمایت ها و تسهیل کننده تجارت بذر در دنیاست. در ایران نیز نزدیک به یک دهه است که فعالیت بخش های خصوصی در صنعت بذر و نهال آغاز شده است. اما با وجود توسعه بخش خصوصی، به خصوص در سال های اخیر، تعداد شرکت های تخصصی تولید بذر و نهال که

فعالیت پایدار و گسترده ای در یک چرخه کامل اصلاح و تکثیر رقم داشته باشد در کشور بسیار اندک است. عوامل متعددی در این زمینه دخیل هستند که در این نوشتار به مهم ترین آنها پرداخته می شود.

الزامات فعالیت موفق بخش خصوصی در صنعت بذر و نهال

برای داشتن یک فعالیت اقتصادی موفق در صنعت بذر و نهال، باید شرایط و مراحل زیر با دقت بررسی و فراهم شود:

- تحلیل دقیق همه عوامل دخیل در فعالیت اقتصادی و همه عواملی که ممکن است بر این فعالیت مؤثر باشند
- طراحی و سازمان دهی فعالیت و محاسبه به حداقل رساندن هر کدام از ریسک های موجود
- عملیات هزینه ای کارآمد در زمان کافی و محاسبه سود بر اساس قیمتی از محصول که مشتریان بخواهند یا بتوانند پرداخت کنند
- دانستن اینکه مشتریان چه چیزی می خواهند، کی می خواهند و چه قیمتی برای آن پرداخت می کنند
- فراهم کردن شرایط به گونه ای که همیشه بذر با کیفیت بالا به فروش رسیده و هرگز بذر با کیفیت پایین یا مشکوک به فروش نرسد.

فراهم نمودن این شرایط، قبل و بعد از تأسیس شرکت، کلید موفقیت در این صنعت و عامل جلوگیری از بروز شکست در این کسب و کار است. حال برای بررسی وضعیت شروع و ادامه فعالیت شرکت‌های تولیدکننده بذر و نهال، به بررسی عوامل فوق می‌پردازیم. همانطور که ملاحظه می‌شود، شروط اول و دوم این طراحی، جنبه عام داشته و به بررسی، طراحی و برنامه‌ریزی کلان می‌پردازد و لذا نیاز است قوانین و مقررات و وضعیت عمومی محیط کسب و کار بخش خصوصی در کشور و سپس بخش کشاورزی و در نهایت صنعت بذر و نهال بررسی شود تا دلایل موفقیت یا عدم موفقیت در این صنعت مشخص گردد.

قوانین و مقررات فعالیت بخش خصوصی و کشاورزی در ایران

در اساس اصل ۴۴ قانون اساسی آمده است که نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران بر پایه سه بخش دولتی، تعاونی و خصوصی با برنامه‌ریزی منظم و صحیح استوار است. بر طبق این اصل، بخش خصوصی شامل آن قسمت از کشاورزی، دامداری، صنعت، تجارت و خدمات می‌شود که مکمل فعالیت‌های اقتصادی دولتی و تعاونی است.

همانطور که ملاحظه می‌شود فعالیت بخش خصوصی در ایران با اولویت بخش کشاورزی در قانون دیده شده است. خصوصی‌سازی برنامه‌ای است که در بسیاری از کشورهای جهان به منظور کاهش تصدی دولت در عرصه‌های مختلف اجتماعی به‌ویژه در بخش اقتصاد اجرا شده و این موضوع نشانگر این است که برای گذر از اقتصاد دولتی چاره‌ای جز خصوصی‌سازی نیست. حال با نگاهی به قوانین و مقررات موجود در کشور برای فعالیت بخش خصوصی، کارآمدی آن را در بخش کشاورزی و بذر اجمالاً بررسی می‌کنیم.

در کشور ما سیاست خصوصی‌سازی پیش از انقلاب با واگذاری سهام به کارگران و سهیم شدن آنها در سود کارخانجات و برای تغییر رویکرد دولت به صنعتی شدن در عرصه‌های مختلف، در چارچوب یک اصلاح اجتماعی به اجرا گذاشته شد. پس از انقلاب نیز با گذر از موج ملی‌سازی و نیز جنگ تحمیلی، خصوصی‌سازی و واگذاری امور به بخش خصوصی مورد توجه قرار گرفت. با تأسیس سازمان خصوصی‌سازی در سال ۱۳۸۰، واگذاری‌های دولت جدیت یافت و با ابلاغ سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی در دهم تیرماه سال ۱۳۸۴ خصوصی‌سازی در کشور رونق گرفت. در بند ۱ متن ابلاغیه رهبر معظم انقلاب آمده است:

در مورد «سیاست‌های کلی توسعه بخش‌های غیر دولتی، رابطه خصوصی‌سازی با هر یک از عوامل ذیل اصل ۴۴، نقش عوامل مختلف در ناکارآمدی بعضی از بنگاه‌های دولتی، آثار انتقال هر یک

از فعالیت‌های صدر اصل ۴۴ و بنگاه‌های مربوط به بخش‌های غیردولتی، میزان آمادگی بخش‌های غیردولتی و ضمانت‌ها و راه‌های اعمال حاکمیت دولت، اتخاذ تصمیم خواهد شد.

همچنین سازمان حمایت از مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان، زیر نظر وزارت بازرگانی با اهداف نظارت بر اجرای قیمت‌ها و رسیدگی به تخلفات بر اساس قانون تعزیرات و در نهایت نظارت بر شبکه‌های توزیع کالاها و خدمات و مبارزه با عرضه و توزیع کالاهای قاچاق به‌عنوان دستگاه کاشف تشکیل شد. در سال ۱۳۸۹ با تصویب و ابلاغ ماده ۸ قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی، فرآیند خصوصی‌سازی در بخش کشاورزی وارد مرحله جدیدی شد. در ماده ۸ این قانون آمده است: «دولت مکلف است با حفظ مالکیت دولت، حق بهره‌برداری یا حق انتفاع از عرصه‌های مستعد ذکر شده را در قالب طرح‌های مصوب در اختیار متقاضیان واجد شرایط قرار دهد».

برنامه‌های ۵ ساله توسعه و جایگاه بخش خصوصی کشاورزی و بذر و نهال در آن

قانون برنامه سوم توسعه مصوب ۱۳۷۹ تأکیدات زیادی بر بحث خصوصی‌سازی در بخش کشاورزی داشته است. از جمله اشاره می‌دارد:

به منظور جلب منابع مالی بیشتر جهت سرمایه‌گذاری و تسریع در اجرای طرح‌های کشاورزی و آبیاری اعتبارات لازم را در بودجه‌های سالانه منظور و از طریق وزارتخانه ذی ربط در اختیار بانک کشاورزی قرار دهد.

– ایجاد انگیزه برای جذب متخصصین توسط تولیدکنندگان و بهره‌برداران به منظور گسترش آموزش و ترویج با استفاده از خدمات فنی بخش خصوصی و تعاونی

– افزایش سرمایه شرکت مادر تخصصی صندوق حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری بخش و کمک به صندوق‌های اعتباری غیردولتی توسعه بخش کشاورزی

در سیاست‌های کلی قانون برنامه چهارم و پنجم توسعه کشاورزی نیز مجدداً تأکید بر خصوصی‌سازی در بخش کشاورزی شده و به خصوص در بند (ه) ماده ۱۴۳ قانون برنامه پنجم آمده است:

– برون‌سپاری فعالیت‌های غیر حاکمیتی و تصدی‌گری‌های بخش کشاورزی به بخش‌های خصوصی و تعاونی با تأکید بر بکارگیری کارشناسان تعیین صلاحیت شده عضو سازمان نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی به‌عنوان ناظر یا مشاور فنی مزارع کشاورزی، تعاونی‌ها و تشکلهای بخش کشاورزی

در برنامه ششم توسعه موارد تخصصی بیشتری از بخش کشاورزی و با جزییات بیشتر آورده شده و به خصوص در زیر بخش برنامه ریزی و امور اقتصادی به حمایت ها از بخش خصوصی و امور صنفی کشاورزی به شرح ذیل اشاره شده است:

- نهادهای سازای هماهنگی های بین بخشی با بانک کشاورزی و امور صنفی کشاورزی و...

- افزایش سرمایه صندوق حمایت از بخش کشاورزی نسبت به سرمایه گذاری بخش کشاورزی (سالانه ۷ درصد)

- افزایش سرمایه گذاری بخش کشاورزی نسبت به کل سرمایه گذاری (سالانه ۲ درصد)

- کمک های فنی - اعتباری به تشکلهای فراگیر کشاورزی و روستایی

- اختصاص تسهیلات به بخش خصوصی از محل صندوق توسعه ملی

- اختصاص تسهیلات به صادرات از محل صندوق حمایت از توسعه بخش کشاورزی

همچنین در بند ۷ بخش کشاورزی به طور خاص به مسئله بهنژادی ارقام و تولید بذور و نهال به شرح ذیل پرداخته شده است: - توسعه کشاورزی حفاظتی، توسعه کشت نشایی، بهنژادی و به زراعی، تولید و تأمین و به کارگیری ارقام مقاوم، خودتکایی در تولید بذور و نهال و ...

تحلیلی بر اهداف برنامه های پنج ساله در توسعه بخش خصوصی و نقش دولت

با تلاش هایی که طی این دو دهه در ایران انجام شد، این انتظار وجود داشت که برنامه های ۵ ساله توسعه ای تا حدی وضعیت را برای توسعه بخش خصوصی بهبود بخشد. با این هدف، اساسی ترین مفهوم و اصلی که در فرآیند تدوین آن آمده است، تعامل فعال با اقتصاد جهانی است. در پی آن، اصلاح نظام اجرایی و ساختار بخشی عمومی که متضمن کوچک کردن دولت شود، به عنوان بخش دوم و سپس توسعه بخش خصوصی، اصلاح مدیریت اقتصادی و اتخاذ سیاست های اقتصادی هماهنگ به عنوان بخش های بعدی برنامه در نظر گرفته شده است. تعامل فعال با اقتصاد جهانی به معنای آن است که ما در چیزی سرمایه گذاری می کنیم که در آن مزیتی وجود دارد. حجم دولت در ۲۰ سال اول پس از انقلاب حدوداً ۳ برابر شد. چرا که کاراتر شدن دولت را با بزرگ شدن دولت همراه دانسته اند. اما به ناچار در ابتدای برنامه چهارم لزوم اصلاح ساختار قدرت و کوچک تر شدن و کاراتر

شدن آن مورد توجه قرار گرفت و این نتیجه حاصل شد که بخش خصوصی باید کاراتر شود تا خدمات بهتری را به جامعه ارائه دهد. ایجاد صندوق حمایت از توسعه سرمایه گذاری، حمایت از گسترش صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی، نوسازی باغات و ... از جمله راهکارهای دیگری است که برای توسعه بخش کشاورزی در برنامه توسعه مورد توجه قرار گرفته است.

تحلیل محیط کسب و کار در بخش خصوصی

رویکرد بهبود محیط کسب و کار برای تحقق رشد و توسعه اقتصادی این است که، تنهها خصوصی سازی، اعطای وام به طرح های تولیدی و زیرساخت ها برای رشد مستمر سرمایه گذاری کافی نیست و نیاز به عامل اساسی دیگری به نام محیط کسب و کار و فضای مساعد است. کسب و کار به هر نوع فعالیت تکرار شونده و مشروع اقتصادی از قبیل تولید، خرید و فروش کالا و خدمات به قصد کسب منافع اقتصادی اطلاق می شود و محیط کسب و کار مجموعه عوامل موثر در اداره یا عملکرد بنگاه های تولیدی که خارج از کنترل مدیران آنها هستند. فضای کسب و کار مجموعه ای از سیاست ها، شرایط حقوقی، نهادی و مقرراتی است که بر فعالیت های کسب و کار حاکم است و به نوعی هزینه های غیرفنی فعالیت اقتصادی را تعیین می کند.

محیط کسب و کار، مفهومی چند بُعدی است که عملکرد تقریباً همه دستگاه ها و نهادهای کشور در آن مؤثرند. مطالعات و بررسی های داخلی و مقایسه آمارهای بین المللی در خصوص محیط کسب و کار نشان می دهند که در مجموع شاخص های محیط کسب و کار ایران در وضعیت مطلوبی قرار ندارند و ایران را می توان در زمره کشورهای گروه بندی کرد که فضای کسب و کار در آنها، از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست. با توجه به موانع و چالش های متعدد فراروی محیط کسب و کار اقتصاد ایران، می بایست حرکتی عظیم و همه جانبه صورت پذیرد تا بتواند بستر لازم را برای تسهیل محیط کسب و کار از طریق تضمین امنیت آزادی و حقوق مالکیت و برقراری نظم حقوقی، حفظ ثبات اقتصادی، افزایش شفافیت در عملکرد دولتی، کاهش بار مقررات و پیچیدگی قوانین و مقررات مربوط به کسب و کارها فراهم نماید. هرچه مراحل، هزینه ها و زمان انجام مراحل ثبت شرکت، اخذ مجوز از دستگاه های مرتبط برای تأسیس محل فعالیت، دریافت انشعاب برق، استخدام و اخراج کارکنان، ثبت دارایی در سازمان ثبت املاک، اخذ تسهیلات و اعتبارات، حمایت از حقوق سهامداران جزء، پرداخت مالیات، تجارت خارجی، صدور حکم در نظام قضایی و اعلام ورشکستگی و خاتمه بخشیدن به کسب و کار کمتر باشد، هزینه های

شروع و تداوم فعالیت اقتصادی کاهش و احتمال شکل گیری کسب و کارها افزایش می یابد. تا زمانی که محیط کسب و کار بهبود نیابد، بهبود عملکرد بنگاه ها و به طور کلی رشد بخش خصوصی امکان پذیر نخواهد بود.

ضرورت اصلاح محیط کسب و کار

محیط کسب و کار مناسب، شرط لازم برای رشد بخش خصوصی است. در دهه ۱۹۸۰ بسیاری از اقتصاددانان به ضرورت کاهش تصدی گری های دولتی در فعالیت های اقتصادی برای حضور فعال بخش خصوصی تاکید نمودند و از اواخر دهه ۱۹۹۰ بهبود فضای کسب و کار، موضوع و دغدغه اصلی سیاست گذاران بوده است. به طور کلی بهبود فضای کسب و کار مکمل خصوصی سازی است؛ به گونه ای که با بهبود فضای کسب و کار، شرایط تولیدی بهبود می بخشد و سرمایه گذاران ترغیب به سرمایه گذاری در پروژه های صنعتی و تولیدی می شوند. آنچه مسلم است اصلاح فضای کسب و کار و بهبود شاخص های مزبور در عرصه جهانی نه تنها گامی مثبت و اساسی در جهت تقویت جنبه مشارکت بخش خصوصی در عرصه اقتصاد، ارتقاء سطح اشتغال و تولید در کشور محسوب می شود، بلکه به طور قطع سیگنالی مهم برای استقبال از سرمایه گذاران خارجی برای ورود به کشور و ارتقاء و تسهیل جریان ورود فناوری به کشور به شمار می رود.

چالش های فراروی محیط کسب و کار کشور از گذشته تاکنون

بر اساس نظرسنجی صورت گرفته از ۲۶ هزار بنگاه در ۵۳ کشور در حال توسعه توسط بانک جهانی، موانع کسب و کار مورد نظرسنجی قرار گرفته است. بر اساس نتایج این نظرسنجی ناطمینانی نسبت به سیاست ها مهمترین مانع اصلی کسب و کار معرفی شده است. آفت این ناطمینانی به این دلیل است که ناطمینانی نسبت به سیاست ها، افق سرمایه گذاری را کوتاه مدت می کند و همین عامل زمینه ساز فعالیت های سوداگرانه است و نمی توان از کارآفرینان انتظار نوآوری و سرمایه گذاری بلندمدت داشت. متأسفانه در کشور ما نیز تغییرات پی در پی سیاست ها، مقررات و عوامل اقتصادی نظیر نرخ ارز، بهره بانکی و ... به مهمترین موانع بهبود فضای کسب و کار تبدیل شده اند. در خصوص تاثیر فعالیت های سوداگرانه بر صنعت بذر و نهال در ادامه بحث خواهد شد. از جمله چالش ها در کشور علاوه بر عوامل بین المللی و سیاسی، می توان به عوامل اقتصادی زیر اشاره نمود.

– عدم احترام به حقوق مالکیت و مبادله آزادانه حقوق مالکیت های فردی و خصوصی

– دولت بزرگ و متصدی در امور اقتصادی به عنوان کارفرمای اصلی اقتصاد کشور و به عنوان رقیب جدی بخش خصوصی
– قوانین دست و پاگیر و غیرشفاف و وجود قوانین و مقررات متعدد، متعارض و بعضاً متناقض

– بی ثباتی در سیاست گذاری ها و تصمیم گیری ها و برنامه ریزی ها و عدم قطعیت در اقتصاد ناشی از شفاف نبودن سیاست های اقتصادی، چراکه بی اعتمادی بخش خصوصی به وعده ها و سیاست های دولتی و عدم قطعیت و شفافیت در این زمینه را در پی دارد

– عدم اجرای کامل قانون بهبود محیط کسب و کار مصوب بهمن ۱۳۹۰ که تاکنون چند سال از تصویب آن می گذرد

– تجربه تورمهای بالا و دورقمی در طول بیش از دو دهه متوالی در اقتصاد کشور و ناطمینانی های تورمی ناشی از آن
– نوسانات و تلاطمات ارزی در چند سال اخیر

– بروز پدیده رکود تورمی در اقتصاد کشور طی دو سال پایانی ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ با ثبت رشدهای منفی و تورم های بالای ۴۰ درصد

– رواج سیستم قیمت گذاری دولتی از طریق دخالت صریح و آشکار دولت در قیمت گذاری ها و کنترل دستوری قیمت ها
– مراحل دشوار و طولانی اخذ مجوز و پراکندگی سازمان ها و مؤسسات صادرکننده مجوز کسب و کار

– افزایش بی رویه واردات به نحوی که واردات در اقتصاد کشور از سال ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۹ چهار برابر شد.

– بالا بودن ریسک سرمایه گذاری در کشور و پایین بودن بازدهی نسبی سرمایه گذاری

– نقش سازمان های مردم نهاد و انجمن های صنفی در توسعه بخش خصوصی و بذر و نهال

بخش کشاورزی و روستایی کشور با اختصاص سهم ۲۴ درصدی از تولید ناخالص ملی، سهم ۴۰ درصدی از صادرات غیرنفتی، سهم ۳۰ درصدی از جذب نیروی کار و تأمین ۸۰ درصد از نیازهای غذایی کشور، یک بخش مهم، حساس و برجسته اقتصادی محسوب می شود. ولی علیرغم این جایگاه ویژه و پراهمیت، تشکلهای و نهادهای مؤثر، کارا و توانمند غیردولتی در آن توسعه نیافته اند. سازمانهای غیردولتی در کنار بخش خصوصی و دولت، رکن سوم توسعه پایدار را تشکیل می دهند. توسعه پایدار و متوازن در کشور ارتقاء نمی یابد مگر این که این سه بخش در کنار هم به فعالیت بپردازند. امروزه نقش بارز و اساسی سازمانها و تشکلهای غیردولتی در برنامه ریزی فعالیت های توسعه ای بر هیچ دولتی پوشیده نیست.

اینگونه سازمان‌ها اگرچه پدیده نوظهوری نیستند، اما میزان سرعت، رشد و گسترش توانمندی و کارایی آنها در توسعه مشارکت‌های مردمی، نکته قابل توجه و حائز اهمیت است که دولت‌ها را به فکر واداشته تا به انجای مختلف بسترهای لازم، مناسب و مؤثر را برای ادامه حیات و گسترش سازمان‌های غیردولتی فراهم سازند. باید توجه داشت که توسعه اقتصادی هنگامی به توسعه‌ای پایدار تبدیل خواهد شد که بر شالوده توسعه اجتماعی بنیان‌گذاری و پی‌ریزی شود. این سازمان‌ها در یک تقسیم‌بندی به سه دسته اصلی سازمان‌های ناحیه‌ای (کوچک)، سازمان‌های ملی و سازمان‌های بین‌المللی تقسیم می‌شوند:

در سال‌های اخیر تشکلهای صنفی در بذر و نهال در ایران شروع به فعالیت نموده‌اند. شروع فعالیت انجمن‌ها در تولید بذر با انجمن‌هایی مثل انجمن صنفی تولیدکنندگان بذر اصلاح شده، انجمن صنفی کارفرمایان تولیدکنندگان بذر ذرت پارس آباد و بیل سوار و کانون تولیدکنندگان سیب زمینی ایران در سطوح منطقه‌ای و ملی آغاز شده و در حال حاضر برنامه‌ریزی برای فعالیت انجمن تولیدکنندگان حبوبات، سبزی و صیفی و نیز انجمن کشت بافت ایران در تولید بذر انجام شده است. اما در خصوص تولید نهال، به دلیل جدایی فیزیکی و تنوع محصولات و یکسان نبودن شرایط تولیدکنندگان و دانش بومی آنها و ... هنوز تشکل جدی فراگیر ملی شکل نگرفته است. ولی با افتتاح اولین باغ مادری کشور در اصفهان و پیوسته شدن چرخه تولید نهال گواهی شده، لزوم تشکیل یک نظام صنفی قوی در نهال برای تولیدکنندگان ضروری به نظر می‌رسد. تشکلهای و انجمن‌های بین‌المللی مؤثری در دنیا در صنعت بذر و نهال وجود دارد، از جمله انجمن بین‌المللی آزمون بذر (ISTA)، فدراسیون جهانی بذر (IFS)، انجمن آزمون کنندگان رسمی بذر (AOSA) و ... که ارتباط مستقیم تولیدکنندگان بذر و نهال با این انجمن‌ها می‌تواند به توسعه فعالیت بخش خصوصی بذر و نهال ایران کمک شایانی نماید. در زمینه فعالیت تشکلهای صنفی در بذر و نهال، در شماره ۲ و ۳ سال ۹۵ همین فصلنامه، به طور مفصل توضیحات لازم ارائه شده است که دعوت می‌شود مجدداً این مطالب بطور دقیق مورد مطالعه و تحلیل قرار گیرند.

بررسی وضعیت فعلی فعالیت بخش خصوصی در صنعت بذر و نهال کشور و چشم‌انداز آینده

یکی از عوامل مهم پایداری تولید و استفاده بهینه از آب و نهادهای کشاورزی در اختیار بودن بذر با کیفیت فیزیولوژیکی و ژنتیکی مناسب است. در ماده ۹ قانون ثبت ارقام گیاهی و کنترل و گواهی بذر و نهال برای کمک به توسعه بخش خصوصی، خصوصی سازی

به صورت ذیل مورد حمایت قرار گرفته است:

ماده ۹ - وزارت جهاد کشاورزی موظف است تسهیلات لازم را برای توسعه فعالیت‌ها و تشویق و حمایت بخش خصوصی در جهت سرمایه‌گذاری در زمینه اصلاح، تولید، تکثیر، توزیع و صادرات بذر و نهال فراهم نماید.

امروزه صنعت بذر در کشاورزی کشور اهمیت زیادی پیدا کرده و به عنوان شالوده و اساس کشاورزی، پذیرفته شده است. آغاز فعالیت بخش خصوصی در صنعت تولید بذر و نهال با تردیدهای زیادی همراه بوده و در این راه افراد حقیقی و حقوقی زیادی اقدام به ورود به این فعالیت کردند اما آن چیزی که شاخصه موفقیت بخش خصوصی به شمار می‌رود پایداری فعالیت شرکت‌ها است. در بسیاری از کشورها نیز در شروع فعالیت بخش خصوصی به خصوص در کشورهای توسعه یافته، ۷۵ درصد شرکتها در ۵ سال اول ورشکست شده و به کار خود پایان می‌دادند. و شرکت‌هایی که فعالیت آن‌ها به بیش از ۱۰ سال رسیده بود، بسیار کم بود. علت آن عدم طراحی دقیق کسب و کار و نیز مدیریت ضعیف بود. در ایران نیز فعالیت بخش خصوصی در صنعت بذر و نهال از حدود دو دهه قبل آغاز شده است. اولین شرکت خصوصی تولید بذر ذرت در سال ۱۳۷۸ و در غلات در سال ۱۳۸۱ شروع به فعالیت نمودند. در ابتدا فعالیت شرکت‌های تعاونی بیشتر بوده ولی به مرور این شرکت‌های سهامی خصوصی بودند که فعالیت آن افزایش چشمگیری یافت، طوری که در سال‌های ۹۴، ۹۵ و ۹۶ تعداد شرکت‌های خصوصی دارای مجوز فعالیت در امر تولید بذر به حدود ۲۷۰ شرکت رسید. در حالیکه سهم بخش دولتی در این سالها از ۳۷ شرکت آن هم در قالب شعب استانی شرکت خدمات حمایتی کشاورزی فزاینده‌تر رفت. البته در بین شرکت‌های خصوصی، برخی شرکت‌های شبه دولتی نیز وجود دارند که به دلیل ماهیت فعالیت آن به شکل سهامی، جزء شرکت‌های دولتی طبقه‌بندی نمی‌شوند. همچنین در زمینه تولید نهال نیز در سال ۹۳ حدود ۳۷۵ شرکت مجوز تولید نهال را دریافت کرد که فقط دو شرکت از آنها دولتی بودند. همچنین در سال‌های ۹۴ و ۹۵ به ترتیب ۳۷۷ و ۳۴۷ شرکت مجوز تولید نهال دریافت کردند که به ترتیب ۲۲ و ۱۳ شرکت از بخش دولتی بودند. موفقیت در صنعت بذر و نهال نیاز به طراحی بسیار دقیق دارد، چون قرار است کالایی تولید شود که مولد محصولات دیگر است و موضوع فعالیت، پرورش یک موجود زنده با بنیه بالاست. مهمترین سوال اینست که آیا فرصتی برای سرمایه‌گذاری موفق در بذر وجود دارد؟ آیا تحلیل محصول، تحلیل بازار، اهداف و سیاست‌ها، وسعت شرکت، مکان شرکت و عملیات مرتبط با آن، چارچوب کارخانه

و امکانات، ترتیبات مالی، ساختار سازمانی و راه اندازی شرکت به خوبی انجام گرفته است؟ و اینکه بذر را چه کسی می‌خرد؟ کشاورزان علاقه مند کجا هستند؟ چه محصول و رقمی خریداری خواهد شد؟ چه مقدار تقاضا وجود دارد؟ چه زمانی و با چه قیمتی خرید انجام خواهد شد؟

ضرورت پایه گذاری و تداوم تحقیقات در مورد بذر و ارقام در ایران

در سالیان گذشته، تامین طبقات بذری و ارقام مورد نیاز توسط بخش دولتی انجام می‌شد. در سالهای اخیر بذر طبقات و ارقام مختلف خارجی نیز به ایران وارد و در برنامه تولید بذر گواهی شده مورد استفاده قرار گرفتند. ولی اینکه شرکت‌های تولید بذر داخلی، همانند شرکت‌های بزرگ تولید بذر، خودشان بخش تحقیق و توسعه (R&D) داشته باشند و ارقام مورد نیاز را بر اساس اهداف شرکت اصلاح و تولید نمایند، وجود نداشته است.

این مسئله موجب وابستگی شرکت‌های تولیدکننده به سیاست‌های دولتی و مؤسسات اصلاح ارقام بوده و موجب ناپایداری فعالیت و ورشکستگی بسیاری از شرکت‌ها شده است. بنابراین، لازمه پایداری یک شرکت قوی در بخش خصوصی، گسترش فعالیت آن

در تمامی مراحل تولید بذر (تحقیق، تولید، تکثیر، فرآوری و توزیع) است. از سال ۱۳۹۰ با تدوین اولین فهرست ملی ارقام گیاهی ایران و راه اندازی نظام ویژه حمایت از حقوق به نژادگران گیاهی امنیت سرمایه‌گذاری در این بخش شفاف تر شده و اصلاح ارقام در بخش‌های خصوصی نیز آغاز شد.

وجود عرصه رقابت آزاد و امن، موجب سرمایه‌گذاری در زمینه تولید بذر خواهد شد که به امنیت تولید محصول و افزایش کمیت و کیفیت آن منجر خواهد شد. علاوه بر مراحل اصلاحی، مراحل مختلف پس از برداشت بذر نیز به تحقیقات زیادی که همان تحقیقات تکنولوژی بذر است، نیازمند است.

در نهایت الحاق ایران به کنوانسیون حمایت از ارقام جدید گیاهی (UPOV) می‌تواند امنیت سرمایه‌گذاری خارجی در بخش تولید و تکثیر بذر در ایران را نیز افزایش دهد. البته نیاز است زیرساخت‌های لازم در صنعت بذر و نهال در کشور نیز برای الحاق و اجرای کنوانسیون فراهم شود.

ضرورت اصلاح دیدگاه‌ها و مدیریت داخلی شرکتهای فعال در صنعت بذر و نهال

تا کنون عواملی بررسی شده‌اند که مربوط به شرایط کلان و عام

فعالیت موفق اقتصادی در صنعت بذر و نهال بود. اما در صورتی که این مسائل طوری برنامه‌ریزی و اصلاح شوند که مانع توسعه بخش خصوص نگردند، باز هم مواردی مربوط به دیدگاه‌ها و مدیریت داخلی شرکت‌های تولید بذر وجود دارد که موجب عدم توسعه کارآمد و شکست بسیاری از شرکت‌ها شده است. از جمله آنها می‌توان به عدم هزینه کرد کارآمد در بازه زمانی مناسب چرخه بذر و نهال یا به اصطلاح دوره طلایی آن، عدم تولید سفارش محور و در نهایت نبود کنترل کیفی داخلی شرکت و وجود تفکر سود بالاتر در زمان کم در مقابل سود کمتر ولی پایدارتر در بین برخی تولیدکنندگان است. تجربه نشان داده شرکت‌هایی در تولید بذر داخل کشور پایدار و موفق بوده‌اند که کمترین وابستگی مالی را به یارانه و تسهیلات بانکی داشته‌اند. چنین وابستگی و درگیر بودن تأمین مالی شرکت از بیرون سیستم، از عوامل مهم ناپایداری سیستم و عدم هزینه کرد مؤثر در زمان مناسب و دوره طلایی فرآیند تولید و فروش بذر بوده و به‌طور مستقیم یا غیر مستقیم کیفیت و کمیت بذر را نیز تحت تأثیر قرار داده است. طوری که به دلیل تأخیر در دریافت یارانه و تسهیلات، بذر در زمان مناسب و یا با کیفیت مطلوب برای عرضه آماده نشده است یا به دلیل بدهی، مجوزهای لازم برای عملیات تأمین بذر صادر نشده است. همچنین موارد متعددی مشاهده شده است که به دلیل تعهد شرکت در قبال دریافت یارانه و تسهیلات بیشتر، مقادیر زیادی بذر با هزینه زیاد و غیر اقتصادی در زمان نامناسب تولید و آماده توزیع شده در حالیکه شرایط فروش فراهم نبوده و ضرر و زیان ناشی از افزایش خواب سرمایه را موجب شده است.

عدم فعالیت سفارش محور شرکت‌های بخش خصوصی یکی از دلایل مهم عدم موفقیت اغلب این شرکت‌ها در تولید بذر بوده است. تولید بدون برنامه مشخص برای فروش بذر، به ایجاد رقابت کاذب برای تسخیر بازار و تولید بیشتر و یا عدم ایجاد رقابت منطقی برای توسعه فعالیت برای افزایش کمی و کیفی بذر شده است که یکی از دلایل اصلی آن، نبود تفاوت قیمت بذر بر اساس

کیفیت آن است. در این شرایط، جایگاه برندسازی و خرید بذر بر اساس برند و رقم شرکت تولیدکننده چندان توسعه نیافته است. در این شرایط، اعمال هزینه‌های زیاد برای افزایش کیفیت بذر بدون تفاوت و بازگشت سود، منطقی نیز به نظر نمی‌رسد. البته یکی از دلایل این نقص، قیمت‌گذاری‌های دولتی است. با توسعه تشکل‌های خصوصی کشاورزی، تعیین قیمت بر اساس کیفیت بذر و برند آن قابل انجام بوده و سازمان حمایت از مصرف‌کننده و تولیدکننده وظیفه نظارت بر این امر را بر عهده دارد.

یکی دیگر از آسیب‌های نظام تولید بذر در داخل کشور، نبود کنترل کیفی داخلی در شرکت‌ها و نظارت کافی به منظور حصول اطمینان از کیفیت بذر است. این امر در بسیاری از موارد موجب غیر استاندارد شدن مزارع و بذره‌ای تولید شده طی سنوات مختلف شده است. حجم بالای بذر غیر استاندارد در کنار تفکر کسب سود بالا، هر چند موقت، و توسعه ورود بذره‌ای غیر استاندارد و بی کیفیت را به بازار افزایش داده است. تقلب و جعل در تولید و استفاده از علائم تضمینی نیز در سال‌های اخیر رو به گسترش بوده است به گونه ای که نظام کنترل و گواهی بذر در پاره‌ای از موارد مجبور به لغو مجوز شرکت‌های متخلف شده است. در کنار این موضوع خودداری مصرف‌کنندگان و توزیع‌کنندگان رسمی بذر، از همکاری و خرید از شرکت‌هایی با چنین سابقه‌ای به توقف فعالیت شرکت‌های اخیر منجر شده است. در صورتی که تفکر تولید موفق و منافع پایدار شرکت در بین تولیدکنندگان بذر وجود داشته باشد هرگز دست به چنین اقداماتی نخواهند زد. مواردی هم مشاهده شده است که برخی شرکت‌های تولیدکننده با دستکاری در آمار تولید بذر و میزان افت بوجاری پیمانکاران خود، برای کسب سود بیشتر اقدام کرده‌اند که این امر یا به دلسردی و عدم توجه کشاورزان تولیدکننده به دستورالعمل‌های تولید استاندارد و با کیفیت منجر شده و یا موجب خروج کشاورزان پیشرو از چرخه رسمی تولید بذر شده است. متعاقباً این مسئله موجب نوسانات زیادی در کیفیت بذر تولید شده این شرکت‌ها در سال‌های مختلف شده است.

نقش و لزوم همکاری مشترک با سایر کشورها برای توسعه صنعت بذر و نهال

در سال‌های اخیر به‌ویژه پس از گشایش‌های صورت گرفته در ارتباطات بین‌المللی کشور امکان تولید مشترک بذر در ایران و انتقال تکنولوژی‌های نوین و ارقام و محصولات جدید فراهم شده است. ولی شرایط غیر شفاف مالی و اعتباری شرکت‌های داخلی و ابهام در امنیت سرمایه‌گذاری، موجب شده که با وجود تمایل کشورهای خارجی، این روند به کندی پیش رود. همچنین تمایل زیاد شرکت‌های خارجی برای همکاری و سود دوجانبه، گاهی به معنی سود یک طرفه آنها و استعمار نوین تعبیر شده است. با توجه به شرایط نامناسب‌تر شرکت‌های داخلی در زمینه شفافیت‌های مالی و اعتباری، پذیرش این ریسک توسط شرکت‌های خارجی به معنی تمایل آنها برای توسعه سرمایه‌گذاری و سود دوجانبه قابل‌تعبیرتر است. با این همکاری‌ها حداقل شرایطی که در کشور ایجاد می‌شود، تولید ارقام پرمپتانسیل خارجی در داخل کشور به جای واردات آنها و نیز کسب تکنولوژی تولید ارقام خارجی در ایران و صادرات آن به سایر کشورها و به‌ویژه کشورهای همسایه بر اساس مزیت نسبی تولید است که این تمایل در شرکت‌های خارجی تولیدکننده بذر وجود دارد.

نتیجه‌گیری:

شرکت‌های تولیدکننده بذر و نهال در بخش خصوصی هنوز در حال گذار از شرایط وابستگی دولتی هستند. شاید پیگیری مطالبات آنها برای بهبود فضای کسب و کار از طریق ایجاد تشکلهای صنفی و انجمن‌های قوی می‌تواند بهترین راهکار برای گذر از این مرحله باشد تا به شرکت‌های واقعی و مستقل تولیدکننده بذر و نهال تبدیل شوند. در این راه باید برخی خواسته‌ها و منافع شخصی زودگذر را کنار گذاشته و با تلاش برای برآورده کردن خواسته‌های جمعی و ملی، محیط کسب و کار را برای سود شرکت فراهم نمایند. همچنین برندسازی در صنعت بذر و نهال و تولید مشتری محور، می‌تواند به پایداری فعالیت موفق شرکت‌ها کمک نماید. برای این کار نیاز هست

که این شرکت‌ها حتی از نظر رقم هم وابستگی به خارج از سیستم خود نداشته و ارقام خاص خود را تأمین یا اصلاح نمایند. در این کار می‌توانند از ظرفیت‌های قانونی کشور از جمله قانون ثبت ارقام گیاهی و کنترل و گواهی بذر و نهال برای تضمین امنیت سرمایه‌گذاری خود استفاده نمایند.

منابع

- قانون برنامه پنج ساله سوم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۹-۱۳۸۳)
- قانون برنامه پنج ساله چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۴-۱۳۸۸)
- قانون برنامه پنج ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۵-۱۳۹۰)
- قانون برنامه پنج ساله ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۰-۱۳۹۶)
- قانون بهبود محیط کسب و کار مصوب ۱۳۹۰
- قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی مصوب ۱۳۸۹
- احمدی، سید وحید؛ بررسی مقایسه‌ای شاخص‌های فضای کسب و کار در ایران و جهان؛ ۱۳۸۷، مجموعه پژوهش‌های اقتصادی، اداره بررسی‌ها و سیاست‌های اقتصادی بانک مرکزی ج.ا.؛ سال ۱۳۸۷
- اشرفی، یکتا و فاطمه فهیمی فر؛ بررسی شاخص‌های بهبود فضای کسب و کار با تأکید بر جایگاه ایران؛ ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی «مجله اقتصادی» سال یازدهم، شماره ۱۱، بهمن ۱۳۹۰.
- سالاری، ابوذر، ۱۳۹۰، بررسی تأثیر نظام مالیاتی بر فضای کسب و کار؛ ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی «مجله اقتصادی» سال یازدهم، شماره های ۹ و ۱۰
- Gregg, B.R., Van Gastel, A.J.G., Ebert, A.W., Delimini, L.L. and Asiedu, E.A. 1999. Preparing a realistic business plan for successful seed enterprise, WASDU publication.
- Gregg, B.R., Oresajo, F.A., Motsenbocker, W.D. and Van Gastel, A.J.G. 2001, Starting and managing a successful seed enterprise, WASDU publication.

